

Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant

Gemeente Heeze

Inhoud:

1	Woord vooraf	3
2	Criteria	4
3	Werkwijze	7
4	Historische karakteristiek van Heeze	10
	Landschap	
	Nederzettingen	
	Bebouwing en groenelementen	
5	Overzicht van straten, gebouwen en groenelementen	15
6	Literatuurlijst	22
7	Kaart gemeente Heeze (bijlage)	

1   Woord vooraf

Dit overzicht van cultuurhistorisch waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de gemeente Heeze, maakt deel uit van een -per gemeente opgezette- en zo "compleet" mogelijke inventarisatie in de provincie Noord-Brabant.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabants cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht dringend noodzakelijk gemaakt. Te meer omdat deze veranderingen steeds duidelijker kenmerken lijken te vertonen van een massaal afbrokkelingsproces, waarbij veel van wat als karakteristiek-Brabants mag gelden, voorgoed uit het beeld van stad en land dreigt te verdwijnen. Een ontwikkeling, die naar het oordeel van het bestuur van de provincie Noord-Brabant indruist tegen de in brede kring ondersteunde opvatting, dat elementen uit het verleden essentieel zijn voor de verscheidenheid en herkenbaarheid van het heden, en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

In weerwil hiervan is deze rapportage niet op de eerste plaats bedoeld als een "document humain", afschoon bekommernis om de toekomst van Brabants verleden het eigenlijke doel van deze uitgave licht dreigt te overstemmen. Dat doel is: het op systematische wijze -aan de hand van een aantal welomschreven criteria- optekenen van wat er in Brabant aan cultuurhistorisch waardevolle objecten aanwezig is, om op grond daarvan de prioriteiten te kunnen bepalen voor een effectief en samenhangend provinciaal monumentenbeleid.

De hier voor u liggende inventarisatie vertegenwoordigt letterlijk een serie momentopnames. Reden waarom de samenstellers het woord "compleet" in de inleidende zin van aanhalingstekens hebben voorzien. Niet zozeer omdat zij zich bij hun rapportage uitdrukkelijk ontslagen wilden zien van de pretentie van volledigheid. Zo'n pretentie zou, alleen al gelet op de betrekkelijkheid van het begrip "cultuurhistorisch waardevol", niet reëel zijn. Veeleer weerspiegelt deze schrijfwijze hun vrees dat, als het afbrokkelingsproces in het huidige, genadeloze tempo doorzet, ook een aantal van de hier opgenomen gegevens snel door de actualiteit zal zijn achterhaald.

Onderzoek en veldwerk voor de hier gepresenteerde inventarisatie vonden plaats in 1981 en werden verricht door drs. A.J.C. van Leeuwen, drs. N.C.M. Maes en H.Th.M. Ruiter, arch. HBO, allen werkzaam bij de provincie Noord-Brabant. Wijzigingen die zich na die datum voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

's-Hertogenbosch, juli 1984

2. Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven.

Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het product van een -al dan niet geleidelijke- historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel evenzeer voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk.

Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken.

Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

- Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar

- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

● Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

● Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudige voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werken, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote -zo niet dominerende- rol gespeeld. Objecten als daglonershuisen, weverswoningen, smidsen e.d., ontleen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorte situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.

Ten slotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheids-waarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

---

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functie-waardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. Werkwijze

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuurhistorisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.

Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was daarom voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek.

Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd.

In verband hiermee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven -zij het dan een redelijk verantwoorde- van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.

Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerehoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken. Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machtspatronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.

En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal- beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt.

In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daardoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.

In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluipen?

Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert. Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen -specifieke- karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving, en in hoeverre is het door veranderingen verstoord?

Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kan zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is.

Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven.

Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), groenelementen (waarbij oudere bomen met opgave stamomtrek), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)
- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omljnd.

---

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onderzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

4. Historische karakteristiek van Heeze.

Landschap

Het landschap van Heeze wordt mede bepaald door het stroomgebied van de Grootte Aa, Sterkselse Aa en Tongelreep. De eerste twee beken monden in het centrum van de gemeente uit in de Rul of Kleine Dommel. In deze beken monden onderweg enige waterlopen uit, de Reeloop, Zil en Peelverloop, die sterk genormaliseerd zijn. Gedeeltelijk zijn de Grootte Aa en Rul eveneens genormaliseerd. De Sterkselse Aa heeft daarentegen grotendeels een natuurlijk verloop. De grens van de gemeente wordt gedeeltelijk gevormd door de Sterkselse en Grootte Aa, de Tongelreep en de Rul. De kleinere waterlopen zijn op te vatten als oorspronkelijke smeltwatergeulen. Het beekdal zelf heeft grotendeels zijn oorspronkelijke geomorfologisch karakter behouden.

De hoogteligging ten opzichte van N.A.P. van het landschap varieert van 20 tot 25 meter. De beekdalen liggen uiteraard enigszins lager en wel aflopend van 24 tot 19 meter. Het landschap is enigszins golvend van karakter door dit verschil in hoogte. Bij Heezerenbosch en Kerkhof komt dit goed tot uiting. De bodem bestaat voornamelijk uit middelhoog en hoog gelegen dekzand, dat na en tijdens de laatste ijstijd (ca. 10.000 jaar geleden) door de wind is afgezet. Plaatselijk heeft het een zwak tot sterk lemig karakter, terwijl zich in de beekdalen en vennen van de Strabrechtse Heide associaties van zand-, leem-, rivierklei- en veengronden hebben afgezet. Langs de beken zijn oeverwallen afgezet.

De hoofdelementen van het landschap zijn:

- a. Het enge beekdal van de Sterkselse en Grootte Aa die uitmondt in de Rul of Kleine Dommel en de Tongelreep met de bijbehorende gras- en broeklanden (de vroegere beemden en hakhoutpercelen).
- b. De oude dorpskom met de eromheenliggende oude gehuchten met bebouwing en aangrenzende erven.
- c. De oude akkerbodems en weilanden die gedurende de middeleeuwen door bemesting en de vanuit de potstal toegevoegde heideplaggen zijn opgehoogd.
- d. De heidegebieden van de Grootte Heide en Strabrechtse Heide.
- e. De heideontginningen die gestart zijn in de 18e eeuw en geresulteerd hebben in weilanden en productiebossen van naalddhout rond de onder d. genoemde heidevelden.
- f. De vennen van de Strabrechtse en Grootte Heide, respectievelijk: Waschven, Maasven, Steenbleek, Grafven, Henneven, Witven en Diepe Meerven, Drooge Meerven, Greve Schutven, Eijerven, Heezerven en de viskwekerij aan weerszijden van de Tongelreep.

De relatie tussen het cultuurlandschap van akkers en beemden met de nederzettingen Heezerenbosch, Kerkhof en Ven is goeddeels nog aanwezig.

Nederzettingen

Heeze bevat elf "straten" of gehuchten. Het zijn Eimerik (dit is de oude kom van de gemeente), Strabrecht, Rul, Kreyl, Oudenmolen, Het Kruis, Ven, 't Oude Kerkhof, Heezerenbosch, Euvelwegen en Ginderover.

De belangrijkste gehuchten, die als zodanig nog te herkennen zijn, zijn Heezerenbosch, Kerkhof en Ven. Meelakkers of Meel is een verlaten gehucht op de grens met Geldrop. Sporen van deze nederzetting zijn te zien in de structuur van het landschap. Dit zijn oude akkerbodems, houtwallen met steilranden, wegenpatroon en waterpoel.

Heeze is een verstedelijkt "plaatse"-dorp (akkerdorp) in het stroomgebied van de Grootte en Sterkselse Aa. De "plaatse", die nu niet meer als zodanig is te herkennen, omsloot het gebied tussen de Schoolstraat, Kruisboomstraat en Emmerikstraat en is nu vrijwel geheel bebouwd.

Op de plaats waar deze beken in de Kleine Dommel vloeien heeft zich al in de 13e eeuw de Heer van Heeze op een omwaterd kasteel gevestigd.

Het kasteel met de ertegenover gelegen kapel heeft als bestuurlijk centrum sterk bijgedragen aan de groei van de omliggende gehuchten.

Heeze is een primair kerkdorp en bezat al sinds de 13e eeuw een eigen in de akkers gelegen parochiekerk.

De oude kern van Heeze bevat een in hoofdzaak 19e eeuwse lintbebouwing aan een gebogen wegenpatroon, waarop de invalswegen aansluiten. In het noorden die van Geldrop, in het oosten die naar Someren, in het zuiden die van Leende en Sterksel en in het westen die van de gehuchten Heezerenbosch, Hazenhuk en Ven. In 1913 wordt de spoorlijn Eindhoven-Weert geopend. Het station hier kreeg de naam Heeze-Leende. Hierdoor ontstond in de kern van Heeze aan weerszijden van de spoorlijn een aanzet van een stationsbuurt.

Na 1950 zijn dorpsuitbreidingen gepleegd op de oude akkerbodems ten noorden en westen van de lintbebouwde Geldropseweg en spoorlijn.

In het dorp bevonden zich van oudsher vele houtverwerkende ambachtelijke bedrijven zoals kuipers, wielmakers, leerlooiers en klompenmakers, waarvan het hout binnen de gemeente werd verbouwd. Ook het huisweven en spinnen werd hier beoefend. Deze laatste twee ambachten hebben geleid tot de vermaarde Heezerbandweverijen van Engelen en Evers.

Een kleinere "plaatse" is te zien bij Strabrecht, waarvan de structuur nog goddeels intact is. Wel is de oorspronkelijke agrarische bebouwing grotendeels vernieuwd.

De oude akkerbodems met een humuslaag groter dan 50 cm liggen ten westen van Kreijl, Rul en Muggenberg en verder bij Heezerenbosch, Kerkhof en Ginderover. Zij duiden op eeuwenlange landbouwactiviteiten rond genoemde gehuchten. Heezerenbosch is waarschijnlijk een oudere heide-ontginning gelegen aan een gekromde weg met verspreid liggende in oorsprong agrarische bebouwing die nu grotendeels zijn agrarische functie heeft verloren.

In het gehucht Kerkhof heeft de 13e eeuwse kerk gestaan temidden van de akkers en weilanden van de gehuchten Heezerenbosch en Ven. Nu resteert een kerkhof met erop het graf van de Baron Tuyll van Serooskerken. Het gehucht Ven bestaat voornamelijk uit agrarische bebouwing gelegen aan een gekromd wegenpatroon op de rand van akkers en grasgronden. Ook is hier de oorspronkelijke agrarische bebouwing grotendeels vernieuwd.

Bebouwing en groenelementen.

Boerderijen

Door de geleidelijke verstedelijking van het agrarische dorp Heeze in de laatste vijftig jaren zijn er in totaal nog slechts ca. twintig waardevolle historische boerderijen overgebleven. De helft heeft zijn agrarische functie moeten inruilen voor een woonfunctie. Vaak gaat dit ten koste van de oorspronkelijke vormgeving van de boerderij.

Op twee na zijn al deze boerderijen van het langgeveltype met dwarsdeel. Bij dit type, een langwerpige boerderij, zijn de hoofdtoegangsdeuren van woongedeelte en bedrijfs gedeelte in de lange gevel gelegen. Uitzondering hierop vormen de oudste boerderij uit 1695 en de jongste uit ca. 1910, deze behoren beide tot het kortgeveltype. Ook dit type is langwerpig van vorm; de hoofdtoegangsdeur van het woongedeelte bevindt zich in de korte- of kopgevel, terwijl de toegang tot de deel zich in het algemeen bevindt in de lange gevel.

De twee kortgevels staan dicht bij elkaar op de oude "plaatse" Strabrecht.

De oudere boerderijen, hebben meestal een driebeukig gebint. Na het midden van de vorige eeuw zien we het type met de balkdragende muren opkomen. Deze muren nemen de functie der gebintstijlen, het dragen van het dak over. Oude boerderijen zijn verder: Kerkhof 12 uit 1765 en Strabrecht 37 uit de 18e eeuw. De meeste andere boerderijen zijn gebouwd in de tweede helft van de 19e eeuw. Of het daarbij om een herbouw op dezelfde plaats of een nieuwe stichting ging, is niet altijd op het eerste gezicht duidelijk. Voorbeelden zijn de boerderijen Heezerenbosch 6 en 8, Kerkhof 13, Kreyl 6, Strabrecht 32 en 56, Boschlaan 20-22 en 24-26, Jan Deckersstraat 33, Emmerikstraat 16-18 en Kapelstraat 17.

Boerderijen gebouwd tegen het einde van de 19e eeuw en rond de eeuwwisseling zijn Kreyl 9, Euvelwegen 27 en Het Kruis 6. Op Kerkhof 11 staat nog een boerderij uit 1903 en op Strabrecht 50a staat een boerderij uit 1906.

Fraaie voorbeelden van min of meer authentieke boerderijen zijn: Heezerenbosch 8 uit 1859. Euvelwegen 27 uit ca. 1900, Kapelstraat 17, Kerkhof 13, Kreyl 6, Strabrecht 37 en 50a uit 1906, Kapelstraat 29 is een modelboerderij die oorspronkelijk bij het kasteel behoorde.

Woonhuizen

De gemeente kenmerkt zich onder andere door deftige dorpswoonhuizen en villa's, in het algemeen laat 19e en vroeg 20ste eeuwse panden, die een wat rijkere vormtaal bezitten dan de andere dorpswoonhuizen.

Een aantal van deze panden zijn eenlaags huizen, waarvan Kapelstraat 110 uit ca. 1900 een zadeldak heeft en vooral opvalt door een natuursteenblokkenimitatie in de gevel met een gemetselde dakkapel voorzien van trapgevel. Voorbeelden van de deftige eenlaags dorpswoonhuizen met een mansardedak zijn Jan Deckersstraat 11 en Kapelstraat 120. Dit laatste huis heeft een rijkere detaillering zoals oeil de boeufs in het dak en stuclijsten met kuiven rond de muuropeningen. In de 19e eeuw zijn veel kubusachtige huizen gebouwd.

Een type met schilddak is bijvoorbeeld Kapelstraat 71 uit het 3e kwart van de 19e eeuw, tot het type met zadeldak behoren Kapelstraat 82-84 en no. 63a-65 (voormalige pastorie uit 1870). Het type met een vergrote zolderruimte door middel van een mansardedak is Jan Deckersstraat 29-31 uit 1894. Dit huis heeft pilasters en aanzetstenen naast de muuropeningen. Een laat voorbeeld uit de vroege 20e eeuw is het fabrikantenhuis in de Jan Deckersstraat 43-45 met een erker-achtige verspringende voorgevel en aanzetstenen naast de muuropeningen.

De pastorie aan de Jan Deckersstraat 22 uit 1915 van Wolter te Riele doet een beetje middeleeuws aan door de kubische vorm, trapgevels, torenachtige aanbouw en gemetselde kruisvensters.

Bij het pand Kapelstraat 116 is er gestreefd naar een schilderachtigheid in de vormgeving, de bouwmassa wordt als het ware overwoekerd door erkers, afdak, topgevel, toren en balkon in neorenaissancestijl.

Leenderweg 48 een landelijke villa, gewit en met kleine ruitjes.

Wat de kleine woonhuizen betreft komt het huis met twee ramen en een deur, met de nok evenwijdig aan de straat het meest voor. Voorbeelden zijn Jan Deckersstraat 27, Emmerikstraat 15 t/m 21 met geprofileerde lijstgoot en het latere type Leenderweg 18 en 20 van 1910.

Losstaande huizen zijn Jan Deckersstraat 27, gepleisterd met lijstgevel, Kapelstraat 72 en 81-83 en tenslotte Emmerikstraat 15 en Jan Deckersstraat 23 met mansardedak.

Uitzonderlijk is het boswachtershuis Kerkhof 14 van ca. 1910 te midden van de akkers met de in- en uitgezwenkte halsgevel.

Kerkelijke bebouwing.

Midden in de lintbebouwde Kapelstraat pal tegenover het kasteel staat de uit 1906 daterende N.H. Kerk op de grondslagen van de middeleeuwse kapel die bij het kasteel behoorde. In het gehucht Kerkhoven ligt te midden van de akkers een klein kerkhof met het omheinde graf van Baron Tuyll van Serooskerken. Op het kerkhof restanten van een vermoedelijk 13e eeuwse kerk. In de binnenbocht

van de Jan Deckersstraat staat een R.K. kruiskerk van de H. Martinus en H. Agatha uit 1932-33 van architect H. Valk.

Markant gelegen in het herenhuisachtige kubusvormige klooster-gesticht St. Nicasiushuis met beelden in de gevel die de functie aangaven.

Nu is het een gemeenschapscentrum.

Bedrijfsbebouwing

Leenderweg 14-16 is de ronde stenen bergkorenmolen Sint Victor uit 1856-1905. Aan de Kapelstraat 73 staat het bedrijfsgebouw van de Koninklijke bandfabriek van Vullings van ca. 1930.

Overige gebouwen

Het kasteel van Heeze aan de Kapelstraat 25 is een goed voorbeeld van een kasteelsituatie waarvan de bouwfases uit de middeleeuwen en 17e eeuw uitstekend te herkennen zijn. Aan het begin van de Jan Deckersstraat staat op de hoek met de Schoolstraat het gemeentehuis uit 1954, een traditionalistisch-barokachtig geheel met verscheidene vleugels.

Naast het gemeentehuis staat de langgerekte dorpsschool uit de vroege 20e eeuw.

De café's Kapelstraat 23 en Jan Deckersstraat 53 zijn bijzonder karakteristiek door hun overdekte veranda.

Groenelementen

Op verscheidene plaatsen treffen we linden of snoeilindes aan voor de boerderijen, fraaie exemplaren staan voor Kapelstraat 17, 't oude Kerkhof 12, Strabrecht 37 en 50a en Emmerikstraat 16-18. Voor het huis Kapelstraat 71 staan vier paardekastanjes.

Hagen van haagbeuk, beuk en liguster als afscheiding van erf of hof verdwijnen steeds meer. Fraaie afscheidingen zijn te vinden bij Heezerenbosch 6, Emmerikstraat 16-18, Kerkhof 13 en 14, Jan Deckersstraat 33, Kapelstraat 81-83 en ter plaatse van de bocht in de Leenderweg bij het gehucht Ven.

Enkele tuinen hebben opgaand geboomte met beuk, eik, kastanje en/of sierbeplanting. Deze zijn vooral te vinden in de Kapelstraat, Jan Deckersstraat en Leenderweg. Op het erf bij de boerderij Kerkhof 13 ligt nog een kleine boomgaard met hoogstammen.

Rond het kasteel en omgrachting bevindt zich mooi oud geboomte en laanbeplantingen. Ten oosten van het kasteel ligt een bos met engelse aanleg. Bijzonder is de eikeninplant op de driehoekige plaatse Strabrecht met ondergroei van gras.